

De anti-burger

Twee biografieën over conservatieve en nationalistische Duitser Ernst Jünger

Oorlog en vernietiging horen bij het leven, vond de schrijver Ernst Jünger. Hij groeide uit tot dé vijand van West-Duitse intellectuelen. Maar nu, na zijn dood, wordt hij steeds meer geaccepteerd.

De Duitse schrijver **Ernst Jünger** had een obsessie voor oorlog en gevaar. Als zeventienjarige scholier sloot hij zich aan bij het vreemdelingenlegioen om naar Afrika te vertrekken. Maar de hardheid van het bestaan viel hem tegen. Hij deserteerde en werd gevangengenomen. Een jaar later meldde hij zich als vrijwilliger voor deelname aan de Eerste Wereldoorlog. Hij wilde niets liever dan ontsnappen aan zijn burgerlijke milieu.

Jünger zou in 1920 bekendheid verwerven met zijn oorlogsdagboek *In Stahlgewittern*, waarin hij het rauwe soldatenleven in de loopgraaf schetst: de zenuwslappende strijd tegen kou, vochtigheid, honger, uitputting en moedeloosheid, de doodsangst in het trommelvuur. Maar vaak volgt het *trotzdem*, het 'wij vechten ons erdoorheen' – het trotse gevoel van de man die standhoudt op verloren post. *In Stahlgewittern* kent veel bewonderaars vanwege de indrukwekkende beschrijving van het oorlogsgeweld. Tegelijk is het boek omstreken door Jüngers hang naar gevaar en oorlogszuchtige retoriek.

'NIET BEZIT, ZEKERHEID EN RECHTVAARDIGHEID, MAAR DIONYSISCHE
VERSPILLING, MOED EN RISICOBEREIDHEID GEVEN ZIN AAN HET BESTAAN.'

Tijdens de Republiek van Weimar (1918-1933) schrijft Jünger voor nationalistische bladen als *Die Standarte* en *Arminius*. Hij stelt boeken samen met motto's als 'voor hen die voor Duitslands toekomst overwonnen en stierven'. Uit Engeland ontvangt hij brieven van veteranen die zijn realistische schildering van het oorlogsgeweld prijzen. Ook zijn ze ingenomen met zijn beschrijving van de moed van Engelse soldaten. Als Jünger daarnaast literair werk gaat publiceren, voelt hij zich aanvankelijk ongemakkelijk. Hij wil niet voor 'literaat' worden versleten. Zijn kameraden mochten eens denken dat hij nu links is geworden.

Jünger is een groot bewonderaar van de Duitse *Sonderweg*. De prille democratie wijst hij af. Hij is een fervent tegenstander van burgers en democraten. Niet bezit, zekerheid en rechtvaardigheid, maar dionysische verspilling, moed en risicobereidheid geven zin aan het bestaan. Jünger omarmt Nietzsches *Wille zur Macht*. De maximen van de verlichting, met hun aanspraak op universaliteit, zijn voor hem afgesleten frasen. Ook ontwikkelt hij in deze tijd zijn 'stereoscopische blik': hij neemt ieder detail waar, maar blijft tegelijk koel en afstandelijk.

Zowel linkse als rechtse kringen bewonderen Jüngers scherpe pen. De liberale publicist Leopold Schwarzschild roemt zijn literaire begaafdheid. Rechts Duitsland bewondert hem als eloquent voorvechter van conservatieve idealen en als drager, al op 23-jarige leeftijd, van de hoogste Duitse militaire decoratie *Pour le Mérite*. Ook Thomas Mann kan later zijn bewondering niet verhelden. Jünger was volgens hem een 'begaafd man' met 'een veel te goed Duits' voor nazi-Duitsland. Een groot compliment als je bedenkt dat Mann meende dat alle tussen 1933 en 1945 in Duitsland verschenen boeken *eingestampft* moesten worden.

Tot die boeken zou dan ook *Auf den Marmorklippen* (1939) behoren, een vertelling die veel tijdgenoten lasen als een versleutelde beschrijving van het nationaalsocialistische schrikbewind. De beide broers in deze roman bestuderen flora en fauna. Ze bezitten een indrukwekkende bibliotheek. Vanuit de duistere wouden in het noorden trekt de *Oberförster* op, een rovende en moordende tiran. Op een van hun botanische expedities stuiten de broers op Köppelsbleek, 'een oord der onderdrukking in al zijn schande', met *Schinderhütten*, schuren met macabere verzamelingen knekels en schedels. De broers vluchten, afgeschrikt door de barbarij. Hun bibliotheek gaat in vlammen op. Nadat buitenlandse recensies het boek als een verzetsroman duiden, verboden de nazi's een tweede druk.

Al eerder had Jünger met *Der Arbeiter* (1932) de nieuwe machthebbers geprovoceerd. In dit lange essay beschrijft de oud-frontsoldaat de opkomst van een nieuw type mens: de arbeider, een mens die is versmolten met de moderne techniek. De nazikrant de *Völkische Beobachter* meende dat Jünger een dialectische debater was geworden die de taal van het bolsjewisme sprak. Volgens geschiedfilosoof Oswald Spengler was hij er niet in geslaagd het begrip 'arbeider' uit de marxistische fraseologie los te weken.

'IN DE LOOPGRAAF STALDE JÜNGER ZIJN BOEKEN EN NATUURVONDSTEN UIT: EEN
RESERVAAT VOOR SCHOONHEID TE MIDDEN VAN Vernietiging.'

Na de *Machtübernahme* in 1933 doorzoekt de politie meerdere malen Jüngers woning. Hij verbrandt brieven en vernietigt vroeger werk. De sluipende terreur – autoriteiten sturen hem dreigende brieven,

vrienden worden opgepakt of zijn plots verdwenen – weerhoudt hem er niet van vast te houden aan zijn principes. Als de vereniging van zijn regiment Joodse leden uitsluit, geeft Jünger zijn lidmaatschap op. En als Goebbels hem voor de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) probeert te winnen en hem een zetel in de Rijksdag aanbiedt, wijst hij deze koel af: 'Ik beschouw het schrijven van één enkel vers als een grotere verdienste dan het vertegenwoordigen van zestigduizend zotten in het parlement.'

In zijn dagboek *Gärten und Straßen* beschrijft Jünger niet zonder ironie hoe hij in 1939 voor de spiegel zijn oude uniform weer aantrekt. Hij is 44, schrijver, echtgenoot en vader van twee zoons. De gelaatstrekken van de negentienjarige oorlogsvrijwilliger liggen ver achter hem. In Frankrijk ontfermt hij zich te midden van de oprukkende Duitse troepen over de cultuurgoederen. Jünger houdt van de Franse taal en cultuur. Het land is voor hem al lang geen *Erbfeind* meer. 'Betreed elk huis als was het van uzelf, en denk aan de mogelijkheid dat u in dezelfde situatie als deze ongelukkigen kunt komen', waarschuwt hij zijn soldaten. In de Parijse salons leert Jünger Jean Cocteau, Henry de Montherlant en Gaston Gallimard kennen. Ook Picasso fascineert hem. Van de rabiante antisemiet Louis-Ferdinand Céline moet hij niets hebben. Jünger spreekt vloeiend Frans en beweegt zich soepel in Parijse intellectuele kringen. De charmante gentleman laat de harten van vrouwen sneller kloppen. Ook als schrijver is hij in zijn element – met even grote precisie beschrijft hij een bombardement op de voorsteden als de schittering in zijn wijnglas.

Als Jünger in 1945 uit Parijs vertrekt, raakt hem dat diep. Het provinciale Duitsland, waar de geallieerden hem een publicatieverbod opleggen, staat hem tegen. De Amerikaanse bezetter ziet in hem een van de geestelijke wegbereiders van het Derde Rijk. Jünger verhuist daarop naar het door de Fransen bezette zuiden van Duitsland. In 1949 heffen de geallieerden het publicatieverbod op.

In de jaren vijftig en zestig verschijnen van Jüngers hand romans, dagboeken en filosofische beschouwingen. Carl Schmitt, de sinds 1945 in afzondering levende 'kroonjurist van het Derde Rijk', verbaast zich over Jüngers comeback: 'Nog even en hij is rijp voor de Nobelprijs.' In de jaren zeventig experimenteert Jünger met de hallucinogenen lsd en mescaline. Albert Hoffmann, uitvinder van lsd, stuurt hem 'paddenstoelendragees' toe. In *Annäherungen. Drogen und Rausch* (1970) beschrijft de bejaarde hippie zijn ervaringen.

“WAAROM HET MOORDEN, TELKENS WEER HET MOORDEN?”, VRAAGT JÜNGER ZICH AF. “WANNEER IS DIE SCHEIßKRIEG AFGELOPEN?”

Met grote intellectuele nieuwsgierigheid bereist de oude Jünger de wereld. De waarnemingen van vogels, vlinders en vooral kevers legt hij in dagboeken vast. Zijn vader had hem eens een boek over deze insecten gegeven: *Der Käferfreund*. Nu schrijft hij er zelf een boek over: *Subtile Jagden* (1967). Als eregast neemt hij in Frankrijk in aanwezigheid van Helmut Kohl en François Mitterand deel aan plechtigheden rond de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. In 1982 ontvangt hij de Goethepreis van de stad Frankfurt. Als negentigjarige maakt hij nog dagelijks met zijn verrekijker een tocht door het woud rond zijn woonplaats Wilflingen, om 's avonds bij een fles rode wijn op de *Televisor* te zien 'wat voor afschuwelijks vandaag weer in de wereld gebeurd is'.

In 1991 waarschuwt Jünger voor deelname van de *Bundeswehr* aan de Golfoorlog: 'Er is al te veel Duits bloed gevloeid.' De schrijver is sceptisch. Moet het Westen zich wel met de Arabische wereld bemoeien? Wat zijn Amerika's ware drijfveren? 'Denkend aan het grove onrecht dat overal woekert, vraagt men zich af of het niet beter is om de oosterlingen hun problemen zelf te laten oplossen. Maar wanneer, waar en tegen wie de Amerikanen een moreel oordeel vellen, dat is een vraag op zichzelf.'

Op 29 maart 1995, Jüngers honderdste verjaardag, is de toon respectvol. De Duitse, Franse en Spaanse pers staan uitgebreid stil bij het levende monument. Ze prijzen zijn nadruk op persoonlijke autonomie, zoals die ook in zijn literaire figuren van de *Waldgänger* en de *Anarch* naar voren komt. Historicus Joachim Fest roemt zijn onafhankelijkheid. De socialistische president Mitterand, een groot bewonderaar, noemt hem een 'vrij mens', zijn houding 'die van een Romein, trots en oprecht, onverstoort'. De schrijver Botho Strauss maakt van de gelegenheid gebruik het Duitse journaal fel te bekritisieren: 'Het is de taal van de literaire openbaarheid geweest die hem lange tijd onoorbaar heeft geacht en uitgesloten, de taal van de journalisten, dezelfde gruwelijke, zoemende meerderheid die Hamann als verlichte sofisten, Nietzsche als geleerde filisters en Jünger als linkse conformisten tegenover zich had.'

Jünger blijft tot het einde toe gelaten. De jubilaris dankt zijn vrienden en vijanden. 'Beiden horen bij het karma: zonder hen geen profiel.' Na de viering van zijn honderdste verjaardag schroeft Jünger zijn vulpen dicht. De laatste regels in zijn dagboek luiden: 'Mijn handschrift is nog presentabel; een oude krijger beeft niet.' Op 17 februari 1998 blaast hij in een ziekenhuis zijn laatste adem uit.

'IN HET DUITSE CULTUURPOLITIEKE DEBAT VERLIEZEN AL TE RIGIDE MORELE MAATSTAVEN AAN BETEKENIS.'

Tot in de jaren vijftig verscheen er weinig wetenschappelijke literatuur over Jünger. Vooral bevriende bewonderaars publiceerden biografische studies. De germanistiek zweeg lang, totdat zij Jünger in de jaren zestig ging aanvallen. De speculatieve, metafysische Jünger groeide uit tot *Feindbild* van de

progressieve intelligentsia, die hem beschouwde als boegbeeld van Duits militarisme. De kritische generatie van 1968 verwierp hem. Niet Marx, Freud en Marcuse, maar Schopenhauer, Nietzsche en Spengler bleven zijn voornaamste inspiratoren. Overigens vervloekten niet alle 68'ers Jünger. Zo was de voormalige Duitse minister van Buitenlandse Zaken Joschka Fischer een groot liefhebber van zijn essay *Der Waldgang* (1951). Jünger was, net als zijn vroegere compagnon Carl Schmitt, iemand die stiekem werd gelezen in het radicale deel van de studentenbeweging. Ook de Rote Armee Fraktion las Jünger.

In 1978 wierp Karl Heinz Bohrer met zijn studie *Die Ästhetik des Schreckens* een steen in de vijver van de Jünger-Forschung. Met een scherp oog voor Jüngers stijl portretteerde deze germanist de auteur als een avant-gardist *pur sang*, niet als een elitair denker of een op zijn uniform verliefde, militaristische bard. In de jaren tachtig, het decennium van de *Historikerstreit*, liepen de gemoederen rond Jünger hoog op. De toekenning van de Goethepreis in 1982 toonde aan dat er naast blijvende afschuw sprake was van een groeiende waardering voor zijn oeuvre. De laatste jaren van zijn leven ontving de auteur verschillende prestigieuze prijzen in binnen- en buitenland.

Toen de literatuurhistoricus Walter Jens in 1993 een scherpe aanval op Jünger inzette, was het dan ook niet Jünger, maar Jens die onder vuur kwam te liggen. De hoogleraar werd 'politiek correcte verveling' verweten. Zijn moralisme kreeg het stempel achterhaald te zijn. De pers sprak van typisch West-Duits laat verlichtingsdenken.

'JÜNGER PROBEERT DE NORMEN EN WAARDEN VAN ZIJN TIJD TE DOORBREKEN,
MAAR ZOEKT TEGELIJK NAAR HOUVAST.'

Dit jaar verschenen naar aanleiding van Jüngers tiende sterfdag twee biografieën: *Ernst Jünger. Die Biographie* van Helmuth Kiesel, hoogleraar Duitse literatuur in Heidelberg, en *Ernst Jünger. Ein Jahrhundertleben* van de journalist Heimo Schwilk. Beide biografen schetsen het beeld van een man met een grote drang tot gevaar, maar ook tot vrijheid. In de loopgraaf stalde hij als twintiger zijn boeken en natuurvondsten uit. Een reservaat voor schoonheid te midden van vernietiging. Die handeling wijst op een hoofdvraag in Jüngers leven en werk: hoe slaag je erin om ook onder de moeilijkste omstandigheden een zo groot mogelijke innerlijke vrijheid te bewaren? Schwilk en Kiesel schetsen de twee zielen in Jüngers borst, die van de fijnzinnige estheet en die van de nationalistische publicist. Beide biografen weten door te dringen tot de kern van Jüngers stijl: zijn stalen blik, waarin een goede waarneming losstaat van moraal.

Ze gaan ook in op Jüngers zelfcensuur bij de totstandkoming van zijn beroemde oorlogsroman *In Stahlgewittern*. Kiesel doet dit aan de hand van een bespreking van verschillende proefschriften. Zo staat hij uitgebreid stil bij een dissertatie van de bij hem gepromoveerde germanist Hans Verboven, die Jüngers metaforen analyseert. Schwilk somt beknopt op wat onder het tapijt is geveegd: twijfels over het nut van de oorlog, maar ook Jüngers contacten met prostituees en aanduidingen van geslachtsziekten. Hij vat de essentie in één zin samen: 'De oorlog is als een natuurverschijnsel, elementair en onvermijdbaar, dat de mensen overvalt.' Jünger zag oorlog niet als door de mens veroorzaakt leed, maar als een onvermijdelijk onderdeel van het leven.

Kiesel gaat verder dan Schwilk in zijn afkeuring van Jüngers nationalisme tijdens de Republiek van Weimar. Toch is ook Schwilk kritisch - niet alleen over de vroege Jünger, ook over de manier waarop Duitsland met zijn werk omging. Zo kan hij het niet nalaten zijn pijlen te richten op de verlichte intelligentsia van de Bondsrepubliek, die mindere goden zoals de uit de DDR afkomstige schrijfster Christa Wolf lange tijd aanbad. De opvattingen van deze utopisch socialiste kregen een warm onthaal van - in de ogen van Schwilk - naïeve wereldverbeteraars. Jünger daarentegen stuitte deze lezersgroep tegen de borst. Zijn werk is, zoals Schwilk schrijft, 'oerervaring van de onvolmaaktheid, onbehuisdheid en de gebrokenheid van de ziel [...]. De stoïsche houding aan gene zijde van goed en kwaad, de waarneming van de wereld als schouwspel, laat kritiek met als doel de wereld te verbeteren absurd voorkomen.' Jünger zag zichzelf als een ziener, als een auteur met tijdloze thema's. Hij geloofde niet in vooruitgang en werd zo het buitenbeentje van de Duitse naoorlogse literatuur. Nobelprijswinnaars als Heinrich Böll en Günter Grass, die maatschappelijke thema's 'sociaalkritisch' benaderden, gaven de toon aan.

Schwilk wijst er fijntjes op dat Jünger in zijn afschuw van democratie en kapitalisme niet radicaler was dan Bertolt Brecht en Johannes Becher, auteurs die zich in de Republiek van Weimar door het communisme lieten inspireren. Een dergelijke verwijzing ontbreekt in Kiesels studie. Kiesel op zijn beurt schetst gedetailleerder dan Schwilk de vele schakeringen aan de rechterzijde van het politieke spectrum. Hij stelt het vaak gehanteerde begrip *conservative Revolution* ter discussie aan de hand van recente studies, zoals Stefan Breuers *Anatomie der konservativen Revolution* (1993). Beide biografen benadrukken dat democraten in de vroege Republiek van Weimar dun gezaaid waren. Ze wijzen er ook op dat Jünger zijn tegenpool Brecht in de Berlijnse salons geregeld ontmoette. Vermoedelijk waren de ideologische tegenstellingen voor beide auteurs in de jaren twintig minder groot dan voor hun latere biografen.

Schwilk verheelt zijn bewondering voor Jünger niet. Op de achterflap van het boek staat hij naast een gebarende, oude Jünger met gehoorapparaat, die hij presenteert als 'Europees klassieker'. Daar blijkt ook al de toon van het boek: 'In de "onweten van staal" van de Eerste Wereldoorlog werd Jünger beroemd. Hij schreef een van de grootste oorlogsboeken aller tijden. Hoewel een fervent nationalist en

antidemocraat, deed hij mee aan het verzet tegen Hitler, waarvoor zijn oudste zoon met de dood moest boeten.'

'JÜNGER GROEIDE UIT TOT *FEINDBILD* VAN DE PROGRESSIEVE INTELLIGENTSIA, DIE HEM BESCHOUWDE ALS BOEGBEELD VAN DUIJS MILITARISME.'

Schwilks toon is heel anders dan die van Kiesel: enthousiasmerend in plaats van bedachtzaam, de grote lijn tegenover het afgewogen enerzijds/anderzijds, maar ook de vlotte pen van de journalist tegenover het vaak omslachtige professorenduits. Schwilk schrijft levendig. Je ziet het voor je: Jünger ontdekt Nietzsche, schrijft in de loopgraaf de eerste versie van *In Stahlgewittern* en dwaalt doelloos door de straten van Berlijn wanneer de oorlog is afgelopen. Hij probeert de normen en waarden van zijn tijd te doorbreken, maar zoekt tegelijk naar houvast.

Vooraf voor het publiek dat nog niet met Jüngers werk vertrouwd is, doorbreken beide studies het eenzijdige beeld van de elitaire salonfascist en schetsen zij een evenwichtig portret van de schrijver en militair. 'Waarom het moorden, telkens weer het moorden?', vraagt Jünger zich in 1917 af. 'Wanneer is die *Scheißkrieg* afgelopen? Wat had je in deze tijd niet allemaal kunnen zien en waarvan had je niet allemaal kunnen genieten? Wat een genot moet het bijvoorbeeld zijn om bij ondergaande zon door een Hollands landschap te lopen.'

Kiesel's *Ernst Jünger. Die Biographie* is een uitstekende interpretatie van Jüngers werk. Maar een biografie kun je dit wetenschappelijke compendium moeilijk noemen. Het is een knappe weergave van wetenschappelijke inzichten uit secundaire literatuur aan de hand van Jüngers leven. Aanvankelijk imponeren Kiesel's belezenheid en kennis van Jüngers stijl, metaforiek, ideologie en filosofie. Maar gaandeweg begrijp je waarom *Der Spiegel* de 'steriele toon van professorale alwetendheid' hekelde en sprak van een *Sargdeckel in Buchform*, een deksel van een lijk in boekvorm. Voor wie de wetenschappelijke literatuur over Jünger heeft bijgehouden, biedt Kiesel's biografie weinig nieuws, en wie vooral in Jüngers leven geïnteresseerd is, zit er niet op te wachten. En de biografie, zoals de ondertitel suggereert? Laten we het erop houden dat hiervoor Kiesel's uitgever verantwoordelijk is.

Waar Kiesel teleurstelt, verrast Schwilk. Schwilk brengt een verhaal, geen droge opsomming van feiten. Hij schetst Jüngers positie tegenover zijn tijdgenoten en vergelijkt zijn metaforen uit *In Stahlgewittern* met het werk van bekende en minder bekende tijdgenoten als Gottfried Benn, Theodor Däubler en Ludwig Meidner. Schwilk toont de ontwikkeling van Jünger in zijn tijd en brengt leven en werk met elkaar in verband: de eigenlijke taak van de biografie.

'JÜNGER ZAG OORLOG ALS EEN ONVERMIJDELIJK ONDERDEEL VAN HET LEVEN.'

De laatste jaren is de literatuur over Jünger ook voor specialisten nauwelijks meer bij te houden. In 2007 verschenen studies over Carl Schmitt en Ernst Jünger, en over Jünger, zijn broer Friedrich Georg en Heidegger: samen goed voor meer dan tweeduizend bladzijden. Alleen al bij Kiesel promoveerden de laatste jaren vele germanisten op Jünger. Toch blijven ook na de hier besproken boeken genoeg vragen over. Wat is er bijvoorbeeld waar van de hardnekkige geruchten dat Hitler Jünger de hand boven het hoofd hield? 'Jünger mag niks gebeuren', zou Hitler hebben gezegd toen Goebbels Jüngers gezindte in twijfel trok. In 1933, kort na de machtsovername door de NSDAP, stonden twee politieagenten voor Jüngers deur. Ze doorzochten zijn woning. Vanwege zijn vriendschap met de linkse Ernst Niekisch? Vanwege *Der Arbeiter*? Geen van beide biografen beantwoordt deze vragen. En wie zit achter de zogenoemde Freisler-brief, een vervalste brief waarin Roland Freisler, president van het *Volksgerichtshof*, Martin Bormann meedeelt dat een tegen Jünger lopend onderzoek op bevel van de Führer wordt geseponneerd? Ook Jüngers leven na 1945 vraagt nog om meer aandacht. Voor dat deel ruimt Schwilk een kwart van zijn biografie in; Kiesel een zesde. Jünger heeft in die periode echter wel meer spannends gedaan dan experimenteren met LSD.

De ontvangst van beide werken in Duitsland toont aan dat de strijd rond Jünger in diens voordeel is beslist. Niet langer hoeft een wetenschapper zich te verontschuldigen als hij over hem schrijft. De aandacht gaat nu uit naar de complexiteit van Jüngers werk. Fascinatie voor een auteur die in vijf Duitslanden leefde - Keizerrijk, Republiek van Weimar, nazi-Duitsland, West-Duitsland en het verenigde Duitsland van na 1989 - wint het van morele afschuw. Gemakzuchtige, eenzijdige veroordeling heeft plaatsgemaakt voor een meer zorgvuldige afweging. Het toont eens te meer aan dat al te rigide morele maatstaven in het Duitse cultuurpolitieke debat aan betekenis verliezen. In dat debat lijken de fronten beweeglijker dan vroeger, nu morele autoriteiten als Günter Grass van hun voetstuk zijn gevallen. Want één ding kun je Jünger nageven: hoe omstreden hij ook was, over zijn oorlogsverleden heeft hij allermindst gezweven.

Jerker Spits is germanist. Hij promoveerde in juni aan de Universiteit Leiden op een studie naar de Duitstalige autobiografie en publiceerde eerder over Jünger in *Filosofie, Trouw* en *Monatshefte*.

Besproken boeken:

ERNST JÜNGER. DIE BIOGRAPHIE

door **Helmuth Kiesel**

Siedler Verlag. München 2007.

715 pag., € 24,95

ERNST JÜNGER. EIN JAHRHUNDERTLEBEN

door **Heimo Schwilk**

Piper Verlag. München 2007.

624 pag., € 24,90